

Vybrané kriminologické aspekty drogovej kriminality**Selected criminological aspects of drug-related crime****Mgr. Adam Aster****Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, Ústav verejného práva****Anotácia**

Tento príspevok čitateľom poskytne krátky exkurz vybraných kriminologických aspektov drogovej kriminality. Príspevok sa zaoberá vysvetlením pojmu drogová kriminalita, vysvetľuje vzťah páchatel'ov drogovej kriminality v súvislosti s užívaním drog a približuje čitateľom súčasný vývoj boja proti drogovej kriminalite v kontexte Európskej únie a Slovenskej republiky.

Annotation

This article will provide readers with a brief excursion into selected aspects of drug-related crime from a criminological perspective. It deals with the explanation of the term drug crime, explains the relationship of perpetrators of drug-related crime in connection with drug using and introduces the readers to the current development of the fight against drug-related crime in the context of the European Union and the Slovak Republic.

Kľúčové slová

Kriminológia, drogy, drogová kriminalita, páchatel', Agentúra Európskej únie pre drogy

Keywords

Criminology, drugs, drug-related crime, perpetrator, European Union Drugs Agency

Úvod

Zneužívanie drog a s ním spojená kriminalita je sama osebe veľmi nebezpečným negatívnym javom, ktorý zásadne ohrozuje nielen jednotlivcov, ale aj celú spoločnosť a ľudstvo ako také. Povaha drogovej kriminality spočíva v tom, že ovplyvňuje celý rad faktorov, ktoré najmä v posledných desaťročiach spôsobili v tejto oblasti pomerne výrazné zmeny. Je preto potrebné venovať jej náležitú pozornosť, analyzovať ju a následne hľadať čo najúčinnnejšie a najkomplexnejšie riešenia. Príspevok je preto vedený vo všeobecnej rovine, ale zameriava sa aj na určité trendy a dynamiku drogovej kriminality, a tiež typológiu páchatel'ov. Na záver sa stručne zmieni o kontrole kriminality v rámci Európskej únie. V príspevku sa taktiež zdôrazňuje aj význam sekundárnej drogovej kriminality, ktorá sa najmä v určitých skupinách trestných činov významne podieľa na rozsahu celkovej kriminality.

Drogová závislosť je sociálny, psychologický a somatický syndróm vyplývajúci z opakovaného užívania jednej alebo viacerých psychoaktívnych látok, ktorý sa prejavuje vzorcom správania, v ktorom je droga v hodnotovom rebríčku na prvých priečkach. Psychická závislosť je definovaná ako stav, v ktorom droga vyvoláva príjemné pocity a uspokojenie. Na dosiahnutie tohto stavu alebo na zabránenie nepríjemným pocitom v neprítomnosti drogy je potrebné opakované alebo nepretržité podávanie drogy. Fyzickou

závislosťou rozumieme adaptačný stav, ktorý sa prejavuje intenzívnym fyzickým diskomfortom v prípade, ak sa užívanie drogy obmedzí alebo sa mu zabráni. Tento stav je známy aj ako abstinenčný syndróm. Problémové užívanie drog sa líši od drogovej závislosti. Je to fyzický, psychologický, sociálny alebo právny problém spojený s pravidelným nadmerným užívaním drog, liekov alebo iných chemických látok.^[1]

Problematika drog, resp. drogová kriminalita ovplyvňuje v dnešnej dobe takmer každý aspekt spoločnosti. Na vnútroštátnej úrovni sa prejavujú a zhoršujú zložité politické problémy, ako je situácia s ľuďmi bez domova, zvládanie psychiatrických porúch a zvyšujúca sa kriminalita mladistvých. V súvislosti s drogami v niektorých krajinách pozorujeme najmä vyššiu mieru násilia a korupcie. V medzinárodnom meradle problémy s drogami narastajú v mnohých krajinách s nízkymi a strednými príjmami, čo podkopáva štátnu správu a rozvoj, a zvyšuje už aj tak značné problémy v oblasti verejného zdravia a bezpečnosti, ktorým mnohé krajiny čelia. Čoraz častejšie pozorujeme, že na trhu s drogami sa môže objaviť takmer všetko, čo má psychoaktívne vlastnosti, často nesprávne označené alebo v zmesiach, takže spotrebitelia potenciálne nevedia, čo užívajú, čo zvyšuje zdravotné riziká a vytvára nové výzvy v oblasti presadzovania práva a regulácie.

Sme svedkami vplyvu vývoja spoločnosti a technológií, kedy užívanie nelegálnych drog, fungovanie drogového trhu a problémy s ním spojené, sa nejakým spôsobom dotknú každého jednotlivca. Priamo to vidíme na tých, u ktorých sa vyvinie problém s drogami a potrebujú liečbu alebo iné sociálne služby. Nepriamo to vidíme v nábehu náchylných a zraniteľných ľudí, najmä mladistvých na drogovú kriminalitu, s následným dôsledkom, ktorý sa prejaví spravidla na záťaži na rozpočet štátu.

Trh sa v súčasnosti vyznačuje pomerne širokou dostupnosťou širšieho spektra liekov, ktoré sú často dostupné vo vysokej účinnosti alebo čistote. Naďalej sa odhaľujú veľké záchyty drog, ktoré sa do Európy pašujú v prepravných kontajneroch, pričom obchodné dodávateľské reťazce sú kľúčovým cieľom infiltrácie skupín organizovaného zločinu. Európa zostáva aj dôležitou oblasťou výroby niektorých látok, najmä syntetických drog a kanabisu.

Vysoká dostupnosť drog bola a je sprevádzaná väčšou rozmanitosťou látok na trhu s nelegálnymi drogami, čím sa spotrebitelia vystavujú širšiemu spektru psychoaktívnych látok. Patria medzi ne aj nové syntetické drogy, v prípade ktorých sú poznatky o zdravotných rizikách často obmedzené. To vyvoláva obavy z potenciálneho väčšieho užívania nezákonných látok vo všeobecnosti a zvýšených rizík spojených s niektorými z nich. Ľudia, ktorí užívajú drogy, môžu byť vystavení väčšiemu riziku nepriaznivých zdravotných následkov, vrátane otráv a úmrtí, v dôsledku konzumácie látok s vyššou silou, novších látok alebo zmesí látok, pri ktorých interakcie drog môžu zvýšiť potenciálne zdravotné poškodenie.^[2]

Dňa 4. októbra 2021 bola schválená Národná protidrogová stratégia Slovenskej republiky na obdobie rokov 2021 – 2025 s výhľadom do roku 2030 Radou vlády SR pre protidrogovú problematiku bola dňa 27. októbra 2021 schválená uznesením vlády Slovenskej republiky číslo 619/2021. Predstavuje základný strategický dokument Slovenskej republiky v oblasti protidrogovej politiky, v poradí šiesty strategický nadrezortný materiál pre oblasť drogovej politiky v Slovenskej republike.

Z hodnotiacej správy o plnení úloh vyplývajúcich z Národnej protidrogovej stratégie SR za obdobie rokov 2013 – 2020 (predchádzajúca, v poradí piata stratégia) vyplýva, že v popredí záujmu konzumentov omamných a psychotropných látok na území Slovenskej republiky boli v hodnotenom období marihuana, jej produkty a metamfetamín. Marihuana v Slovenskej republike pochádza z dvoch zdrojov, pestovaním na území republiky a dovozom predovšetkým z Českej republiky.^[3]

Slovenská republika reaguje taktiež aj na trendy vývoja európskej, resp. svetovej drogovej scény. V danom kontexte predovšetkým na veľkú ponuku „nových psychoaktívnych látok“ (ďalej len „NPL“), ako aj prekursorov a pre-prekursorov na ich výrobu. Hlavné skupiny NPL tvoria fenyletylamíny, tryptamíny, piperazíny, katinóny, syntetické kanabinoidy a iné látky (rôzne syntetické alebo rastlinné psychoaktívne látky, ktoré nemusia patriť do žiadnej inej chemickej skupiny), prevažne s entaktogénnymi, stimulačnými či halucinogénnymi účinkami.

NPL alebo opioidy sú syntetické narkotické analgetiká, ktoré sa nedávno objavili na trhu s drogami, pričom mnohé z nich sú vysoko účinné látky, ktoré môžu predstavovať život ohrozujúce riziko otravy. Fentanily sú obzvlášť účinnou skupinou syntetických opioidov. V niektorých prípadoch sa tieto látky používajú v humánnej a veterinárnej medicíne, pri anestézii a na potláčanie bolesti. Fentanily sa však syntetizujú aj nezákonne a môžu sa predávať ako tzv. „syntetický heroín“ alebo v zmesi s heroínom alebo inými nezákonnými drogami, a dokonca aj s falošnými liekmi. Tieto uvedené látky sa dajú ľahko ukryť a prepraviť, pretože z veľmi malého množstva je možné vyhotoviť niekoľko tisíc potenciálnych dávok. Predstavujú teda veľmi atraktívnu komoditu pre organizovaný zločin a výraznú výzvu pre orgány kontroly drog. Novým trendom je objavenie nových dávkových foriem, ako sú nosové spreje a e-kvapaliny na vaping v elektronických cigaretách, čo znamená, že niektoré NPL môžu byť relatívne s ľahkosťou požitelné, prípadne sú považované za spoločensky prijateľnejšie ako „klasické“ opioidy, ako napríklad heroín, aj keď riziká expozície môžu byť väčšie.^[4]

Nebezpečenstvo NPL spočíva nielen v tom, že napodobňujú účinky „klasických“ omamných a psychotropných látok, častokrát sú mnohonásobne silnejšie. Rizikom užívania NPL je aj fakt, že nie sú známe krátkodobé ani dlhodobé účinky ich užívania na ľudské zdravie, spôsob ich eliminácie v prípade predávkovania, ale v mnohých prípadoch ani ich presné zloženie. Okrem priameho ohrozenia života a zdravia konzumentov týchto látok, vysokú mieru rizika predstavovala aj environmentálna záťaž ako dôsledok nelegálnej výroby NPL. Pozostatky z výroby na mieste vo forme nelegálnej skládky, množstvo chemického a iného odpadu znečisťovali, prípadne ohrozovali a priamo ovplyvňovali životné prostredie. Samotný proces výroby je síce technologicky nenáročný, avšak do okolia, ovzdušia a vôd sa uvoľňuje množstvo nebezpečných látok. Vzhľadom na to, že výrobca manipuloval s výbušnými a vysoko horľavými chemikáliami, v týchto prípadoch pri nedodržaní technologického postupu hrozí mimoriadne vysoké riziko výbuchu a vzniku požiaru.^[5]

V tejto súvislosti je treba spomenúť, že jednou z charakteristických vlastností drogovej kriminality je vysoká miera latencie. Príznačným je špecifické postavenie užívateľa drogy, ktorý sa nevníma ako obeť alebo ako poškodený, ale naopak kryje toho, kto mu drogu dodáva, teda páchatela. Trestaným je podieľanie sa na distribúcii drog alebo prechovávanie, v dôsledku čoho chýba oznamovateľ trestnej činnosti, ako je obvyklé u iných druhov kriminality, a táto musí byť následne odhaľovaná aktívnymi činnosťami policajných zložiek a orgánov činných v trestnom konaní. Ďalším významným faktorom je

skutočnosť, že často ide o organizovanú zločineckú činnosť, ktorá sa vyznačuje sofistikovaným spôsobom páchania kriminality. Samozrejme, rovnako ako u iných druhov kriminality, vyznačuje sa aj inými nedostatkami ako napríklad prípadnými problémami podmienenými existujúcou legislatívou a jej aplikáciou v praxi, aktuálnou celospoločenskou situáciou, najmä nedostatočnou prevenciou, disfunkčným rodinným prostredím, výchovou a nevhodnou prezentáciou drogovej problematiky v médiách, na internete a sociálnych sieťach.

Dôležitým súvisiacim pojmom je pojem **návyková látka**. Pod týmto pojmom sa rozumie alkohol, omamné látky, psychotropné látky a ostatné, podobné pôsobiace lieky, riedidlá a čistidlá.^[6] V tomto príspevku je venovaná pozornosť pojmu droga v súvislosti s nelegálnym typom drog, a to drog kokaínového, opiátového, amfetamínového, halucinogénneho, či kanabisového typu a akýchkoľvek nelegálnych NPL.

1. Pojem drogovej kriminality

Pojem kriminalita v zmysle kriminologickej teórie je v príspevku vykladaný v zmysle právneho chápania, ktoré kriminalitu definuje ako spoločensky patologický jav pozostávajúci zo súboru konaní definovaných Trestným zákonom ako trestné činy. Kriminalitu možno zjednodušene definovať ako súhrn trestných činov spáchaných v určitom časovom období na určitom území. V prípade drogovej kriminality ide o trestnú činnosť súvisiacu s drogami.

Pojem drogová kriminalita avšak môže byť vykladaný rôzne. Napríklad vraždy súvisiace s drogami môžu zahŕňať vraždy súvisiace s distribúciou drog, vraždy spáchané pri užívaní drog, vraždy spáchané pri trestnom čine s cieľom získať peniaze na drogy alebo vraždy, ktoré sa jednoducho vyskytujú v oblastiach s vysokou mierou užívania drog. To, ktorá kategória je zahrnutá do miery vrážd súvisiacich s drogami, sa v jednotlivých právnych poriadkoch môže líšiť, takže údaje z rôznych zdrojov využívajúcich oficiálne štatistiky sú často nejednotné. V niektorých štatistikách a výskumných správach sa pri odhadovaní úrovne drogovej kriminality medzi drogy môže zaraďovať aj alkohol, zatiaľ čo v iných nie. Okrem toho niektoré trestné činy ako napríklad lúpež s cieľom získať peniaze na obstaranie si potraviny dokonaná páchatelom, ktorý lúpil pretože už minul všetky peniaze na zadováženie si dávky drogy, alebo páchatel, ktorý zbil blízku osobu za to, že mu vzala drogy, sa môžu, ale nemusia započítať ako trestný čin súvisiaci s drogami. V nadväznosti na uvedené skutočnosti možno rozdeliť drogovú kriminalitu na **primárnu a sekundárnu**.

Primárnou drogovou kriminalitou sa rozumejú porušenia právnych predpisov súvisiacich s drogami, ktoré môžu zahŕňať trestné činy súvisiace s drogami, ako je prechovávanie, držanie, pestovanie, výroba a dovoz drog, obchodovanie s drogami, ako aj ďalšie súvisiace trestné činy, ako je nezákonná výroba prekurzorov a obchodovanie s nimi alebo pranie špinavých peňazí. Do tejto kategórie drogovej kriminality patria aj trestné činy súvisiace s vedením motorového vozidla pod vplyvom drog.

Zákony upravujúce užívanie a držbu drog sa v jednotlivých krajinách EÚ značne líšia. V niektorých zákony takéto konanie zakazujú a umožňujú uložiť trest odňatia slobody. V iných sú tieto činy zakázané, ale sankcie bývajú miernejšie. Zvyšné krajiny nepovažujú užívanie a držanie drog na účely užívania za trestný čin.^[7]

V rámci primárnej drogovej kriminality ide o trestné činy, ktoré sa týkajú najmä manipulácie s nelegálnymi drogami v zmysle zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov (ďalej len „**Trestný zákon**“). V užšom zmysle ide o trestné činy vymedzené v § 171-173 Trestného zákona – Trestný čin nedovolenej výroby omamných a psychotropných látok, jedov alebo prekurzorov, ich držanie a obchodovanie s nimi. V širšom zmysle ide o: trestný čin šírenia toxikománie (§ 174 Trestného zákona), trestný čin ohrozenia pod vplyvom návykovej látky (§ 289 Trestného zákona), trestný čin opilstva (§ 363 Trestného zákona).

V štúdiách drogovej kriminality sa často prehliadajú trestné činy súvisiace s drogami, pretože spojenie medzi drogami a kriminalitou má veľmi odlišnú povahu – v tomto prípade sú drogy a kriminalita spojené skôr na základe definície v zákone než na základe akéhokoľvek vplyvu jedného správania na druhé. Takéto trestné činy sú skutočne vnútorne závislé od zákazu súboru psychoaktívnych látok. Je však dôležité zohľadniť nezákonný status týchto drog, pretože je faktorom násilia na drogovom trhu a môže zhoršiť ekonomicky motivovanú trestnú činnosť zvýšením cien drog. Okrem toho trestné činy súvisiace s drogovou legislatívou predstavujú značnú časť činností a zdrojov orgánov činných v trestnom konaní a trestného súdnictva. Z ekonomického hľadiska, ktoré vníma kriminalitu ako reakciu na ceny a stimuly, by totiž akékoľvek zvýšenie podielu dostupných zdrojov vyčlenených na presadzovanie protidrogových zákonov znížilo zdroje vyčlenené na iné trestné činy. Tým by sa tieto trestné činy stali relatívne menej nákladnými, prostredníctvom zníženej pravdepodobnosti zadržania ich páchatel'ov, prípadne ich väzby, a preto by sa mohol zvýšiť ich výskyt.

Potreba predchádzať trestnej činnosti súvisiacej s drogami je v európskom politickom programe na poprednom mieste, o čom svedčí skutočnosť, že súčasná protidrogová stratégia Európskej únie tento cieľ označuje za kľúčovú oblasť činnosti na dosiahnutie svojho cieľa, ktorým je zabezpečenie vysokej úrovne bezpečnosti verejnosti. V porovnaní so všeobecnou populáciou páchatelia uvádzajú vysokú mieru užívania drog a často sa medzi páchatel'mi vyskytujú aj problémoví užívatelia drog. Vzťah medzi drogami a kriminalitou však nie je jednoduchý ani lineárny. Nie je ani univerzálny, pretože mnohí recidivisti nie sú zapojení do užívania drog a mnohí závislí užívatelia drog nepáchajú žiadnu trestnú činnosť (okrem užívania/držania drog, kde je to trestné).

Sekundárna drogová kriminalita sa vzťahuje na trestné činy, ktoré sa netýkajú priamo výroby, držby a obchodovania s nelegálnymi drogami, ale sú spáchané v súvislosti s ich zneužívaním, najmä pod vplyvom nelegálnych drog alebo s motívom získania finančných prostriedkov na nákup drog. O tomto type vedľajšej drogovej kriminality sa začalo diskutovať v 90. rokoch 20. storočia, najmä v súvislosti s významným podielom kriminality „problémových užívatel'ov drog“ na celkovej kriminalite. V nadväznosti na odhaľovanie drogovej kriminality, bolo pozorované, že práve títo páchatelia sa dostávali do konfliktu so zákonom oveľa častejšie v dôsledku sekundárnej kriminality v porovnaní s priamym páchaním primárnej drogovej trestnej činnosti. Na podrobnejšiu analýzu tohto javu a jeho rozsahu však chýbali potrebné údaje, keďže neexistoval spôsob, ako túto trestnú činnosť zisťovať a nahlasovať. V tejto súvislosti možno vysloviť názor, že účinné potláčanie ponuky drog by pri súčasných opatreniach na zníženie počtu drogozo závislých malo viesť tiež k výraznému zníženiu celkovej kriminality.

Aj keď nie je jednoznačne preukázaná žiadna úzka súvislosť medzi experimentálnym užívaním drog a páchaním trestnej činnosti, existuje tendencia, že delikvencia často predchádza užívaniu nezákonných drog. Platí to najmä pre tie drogy, ktoré sú obzvlášť spojené so závislosťou a problémami, ako je heroín

alebo crack. Štúdie tiež ukázali, že závislí užívatelia drog sa môžu dopúšťať majetkovej trestnej činnosti ako prostriedku na podporu svojich drogových návykov. Pre páchatel'ov môžu drogy tvoriť súčasť deviantného životného štýlu, pričom výdavky na drogy sú prejavom bohatstva a statusu. Niektorí sa môžu stať pravidelnými alebo závislými užívateľmi drog, čo môže následne viesť k ich ešte väčšej angažovanosti v trestnej činnosti alebo na trhu s drogami. Medzi zapojením sa do trestnej činnosti a užívaním drog tak môže existovať vzájomný posilňujúci efekt, pričom osoby zapojené do deviantnej kriminálnej subkultúry sú vystavené zvýšenému riziku vzniku problémov s drogami a osoby drogovo závislé sú vystavené zvýšenému riziku zapojenia sa do trestnej činnosti. Boli odhalené rôzne rizikové faktory, či už spoločné alebo individuálne, v súvislosti s ktorými sa zvyšuje tendencia zapojenia sa do trestnej činnosti a do užívania drog. Predpokladom je rozsah, v akom si jednotlivci osvoja deviantný životný štýl, ktorý môže ovplyvniť rôzne faktory ako typ drogy, povaha, sociálne, kultúrne a environmentálne faktory, ktoré rozhodujú o tom, či trestná činnosť a užívanie drog v priebehu života jednotlivca pokračuje, napreduje alebo skončí.^[8]

V súvislosti s rozdelením a definíciou drogovej kriminality, predstavuje alternatívu rozdelenie drogovej trestnej činnosti na nasledovné štyri skupiny:

- psychofarmakologické trestné činy – spravidla násilné trestné činy, ktoré sú páchané bezprostredne pod vplyvom drog,
- kompulzívne trestné činy ekonomického charakteru – spravidla krádeže, lúpeže, vlámania, falšovania receptov za účelom zadováženia finančných prostriedkov na zadováženie drog, pričom páchatel'mi sú zväčša osoby pod vplyvom abstinenčného syndrómu,
- systémové trestné činy – trestné činy spáchané v súvislosti s ilegálnym obchodom s drogami, zamerané spravidla na boj s konkurenciou, pričom charakteristickou je absencia závislosti u páchatel'ov,
- trestné činy porušujúce protidrogovú legislatívu – trestné činy spojené s užívaním, držbou, výrobou pre vlastnú potrebu.^[9]

2. Vzťah páchatel'ov a drogovej trestnej činnosti

Z už uvedených skutočností okrem iného vyplýva, že zneužívanie drog spôsobuje kriminalitu alebo že kriminalita spôsobuje zneužívanie drog (alebo inú príčinnú súvislosť). Existujú prinajmenšom dve pravdepodobné vysvetlenia súvislosti medzi zneužívaním drog a účasťou na určitých trestných činoch. Prvým je **zovšeobecňovanie** (z angl. generalism) trestných činov. Užívatelia drog páchajú z akéhokoľvek dôvodu väčší počet trestných činov alebo páchatelia, ktorí páchajú väčší počet trestných činov, sa môžu z akéhokoľvek dôvodu stať užívateľmi drog. Takéto zovšeobecnenie poňatia trestných činov by mohol pomôcť vysvetliť, prečo sa mnohé typy zneužívania drog spájajú s vyššou účasťou na mnohých typoch trestných činov. Druhou alternatívou je **špecifická príbuznosť drog a trestnej činnosti**. Určité druhy zneužívania drog môžu byť zlučiteľné s určitými druhmi trestných činov alebo určité druhy trestných činov môžu byť zlučiteľné s určitými druhmi zneužívania drog. Špecifická príbuznosť drog a trestnej činnosti by mohla pomôcť objasniť zistenie, že v rámci širšieho všeobecného vzťahu medzi zneužívaním drog a účasťou na trestných činoch existuje malý počet veľmi silných špecifických prepojení drog a trestnej činnosti.^[10] Ako príklad možno uviesť, že u páchatel'ov, ktorí sú užívateľmi heroínu je vyššia

pravdepodobnosť, že sa dopustia krádeží, lúpeží alebo inej majetkovej trestnej činnosti, ako u páchatel'ov, ktorí heroín neužívajú. Naproti tomu u páchatel'ov, ktorí užívajú kokaín je vyššia miera účasti na trestných činoch ako podvod a distribúcia drog.

Vzťahy a väzby medzi kriminalitou a drogami sa dajú vysvetliť aj inak. Podľa názorov inej skupiny odbornej verejnosti existujú tri základné východiská (modely) vzťahu medzi užívaním drog a kriminalitou, a to :

1. užívanie návykových látok vedie ku kriminalite,
2. kriminalita vedie k užívaniu návykových látok a
3. vzťah je buď náhodný, alebo sa vysvetľuje súborom spoločných príčin.

Každé z týchto východísk (modelov) sa môže vzťahovať na rôzne podskupiny populácie páchatel'ov užívajúcich návykové látky alebo na rôzne prípady trestnej činnosti súvisiacej s alkoholom alebo drogami.

a) Užívanie návykových látok vedie ku kriminalite

Tento model predpokladá, že užívanie drog vedie ku kriminalite kvôli psychofarmakologickým vlastnostiam drog, ekonomickej motivácii získať drogy alebo systémovému násiliu spojenému s nelegálnym trhom s drogami. Psychofarmakologický model predpokladá, že účinky intoxikácie, vrátane disinhibície, kognitívno-percepčných skreslení, porúch pozornosti, zlého úsudku a neurochemických zmien, spôsobujú kriminálne a najmä násilné správanie. Okrem toho môže chronická intoxikácia prispieť k následnej agresii a trestnej činnosti aj v dôsledku faktorov, ako sú abstinencia, nedostatok spánku, nutričné deficity, zhoršenie neuropsychologických funkcií alebo posilnenie psychopatologických porúch osobnosti. Model ekonomickej motivácie predpokladá, že užívatelia drog potrebujú na podporu svojho drogového návyku generovať nelegálny príjem. Preto sa zapájajú do trestných činov, ako sú lúpeže, vlámania a prostitúcia, aby získali drogy alebo peniaze na ich nákup.

b) Kriminalita vedie k užívaniu návykových látok

Tento model je založený na predpoklade, že deviantní jedinci si častejšie ako nedevariantní vyberajú alebo sú tlačení do sociálnych situácií a subkultúr, v ktorých sa schvaľuje alebo podporuje nadmerné pitie alkoholu a užívanie drog. Podľa tohto vysvetlenia zapojenie do kriminálnej subkultúry poskytuje kontext, referenčnú skupinu a definície situácií, ktoré sú priaznivé pre následné zapojenie do užívania drog. Napríklad namiesto toho, aby potreba drogy prinútila jednotlivca spáchať lúpež, príjem z lúpeže môže jednotlivcovi poskytnúť ďalšie peniaze na zabezpečenie drog, a teda ho umiestniť do prostredia, ktoré podporuje užívanie drog. Tiež sa predpokladá, že viaceré aspekty profesionálneho kriminálneho životného štýlu podporujú intenzívne pitie alkoholu a užívanie drog, ako napríklad pravidelná práca, večierky medzi prácou a slobodný, neviazaný život. Okrem subkultúrnych vysvetlení a vysvetlení životného štýlu, je možnosťou, že deviantní jednotlivci môžu užívať drogy aby si poskytli zámienku na deviantné konanie.

Je tiež možné, že oba uvedené modely sú relevantné, a že vzťah medzi užívaním návykových látok a kriminalitou je vzájomný. To znamená, že užívanie návykových látok a kriminalita môžu byť kauzálné prepojené a vzájomne sa posilňovať, a teda užívanie drog môže viesť k väčšiemu kriminálnemu

správaníu a kriminálne správanie môže viesť k väčšiemu užívaniu drog. Napríklad, keď má závislý človek ľahkú príležitosť spáchať lúpež, spácha ju a potom si za získané peniaze kúpi drogy, nie však z donútenia, ale skôr ako spotrebiteľský výdavok. Naopak, keď je potreba drog veľká, užívatelia budú páchať trestné činy, aby získali peniaze na nákup drog.

c) Vzťah je spôsobený spoločnými príčinami

Model spoločných príčin predpokladá, že užívanie návykových látok a kriminalita nemajú priamu príčinnú súvislosť. Súvisia skôr preto, že majú spoločné príčiny ako napríklad genetické alebo osobnostné vlastnosti, sociálne a rôzne patologické poruchy osobnosti, alkoholizmus v pokrvnej línii, prípadne zlé vzťahy s rodičmi a pod.^[11]

3. Kontext drogovej kriminality vrámci Európskej únie a prevencia

Súčasná situácia v EÚ je charakterizovaná vysokou dostupnosťou prírodných aj syntetických drog, a to predovšetkým ich vysokým stupňom čistoty a účinnosti, ktorých cena je zvyčajne rovnaká, alebo nižšia, ako bola v rámci posledného desaťročia. Viac ako tretina organizovaných zločineckých skupín pôsobiach v EÚ je zapojená do výroby a distribúcie drog alebo obchodovania s nimi. Preto Európska únia prijala viacero programových dokumentov a právnych aktov, ktoré vytvárajú programový rámec pre uskutočňovanie protidrogovej politiky. Jedným z týchto programových dokumentov je aj Protidrogový program Európskej únie.

Cieľom Protidrogového programu Európskej únie je chrániť občanov prostredníctvom koordinovaných opatrení, ktorých predpokladom je významný a merateľný dopad na bezpečnostné a zdravotné problémy spôsobené užívaním drog a drogovou činnosťou; adresovanie priamych a nepriamych dôsledkov súvisiach s drogami vrátane spojitosti s násilím a inými formami závažných trestných činov, súvisiach zdravotných a spoločenských problémov, poškodenia životného prostredia a zároveň zvyšovanie miery informovanosti verejnosti a politiky o problémoch súvisiach s drogami.^[12]

Európske monitorovacie centrum pre drogy a drogovú závislosť (ďalej len „**EMCDDA**“) bolo zriadené v roku 1993 s cieľom monitorovať fenomén drog a harmonizovať a štandardizovať údaje. V posledných rokoch však dochádza k čoraz väčšiemu nesúladu medzi zložitou a vývojom súčasného drogového fenoménu a zabezpečením súčasného mandátu, ktorý mu bol udelený. Mandát EMCDDA prešiel revíziou a bol výrazne posilnený. Nariadením Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2023/1322 z 27. júna 2023 o Agentúre Európskej únie pre drogy (EUDA) a o zmene nariadenia (ES) č. 1920/2006 nadobudne účinnosť dňa 2.7.2024 nová úprava. Počnúc účinnosťou nariadenia EMCDDA bude premenovaný na Agentúru Európskej únie pre drogy (ďalej len „**EUDA**“), ktorá bude mať širšie práva, prispôbentý mandát, ktorého cieľom bude adresnejšie reagovanie na aktuálnu drogovú kriminalitu a kvalitnejšia podpora členských štátov pri riešení nových problémov v tejto oblasti. Hlavnými úlohami EUDA bude zber, monitorovanie, analýza a šírenie údajov, lepšia pripravenosť pomocou včasného varovania a hodnotenia rizík a odporúčaní opatrení založených na dôkazoch, ako aj rozvoj kompetencií na predvídanie výziev súvisiach s drogami a boj proti nim.^[13]

V rámci svojich činností by EUDA mala spolupracovať s ostatnými relevantnými orgánmi, úradmi a agentúrami Únie v rámci ich príslušných mandátov a mala by zohľadňovať ich činnosti, aby sa zabránilo duplicitě. EUDA by s náležitým ohľadom na ich príslušné mandáty mala predovšetkým

spolupracovať s Agentúrou Európskej únie pre spoluprácu v oblasti presadzovania práva (Europol) s cieľom zabezpečiť získavanie údajov a monitorovanie trendov v oblasti ponuky drog vrátane nezákonnej výroby drog a nedovoleného obchodovania s nimi a iných súvisiacich trestných činov, v oblasti využívania nových technológií a v oblasti NPL. EUDA by mala spolupracovať aj na medzinárodnej úrovni s príslušnými orgánmi a subjektmi v tretích krajinách, najmä v kandidátskych krajinách, a v záujme podpory činnosti Únie a členských štátov na úrovni Organizácie Spojených národov. Je potrebné, aby takáto spolupráca bola v súlade s normami v oblasti ľudských práv.^[14]

EUDA bude poverená taktiež rozvíjať kapacity na hodnotenie hrozieb v oblasti zdravia a bezpečnosti, čím sa zvýši pripravenosť Európskej únie identifikovať tieto nové hrozby a reagovať na ne; vydávať varovania prostredníctvom nového európskeho systému varovania pred drogami, keď sa na trhu objavia vysoko rizikové látky (doplnenie vnútroštátnych systémov varovania a systému včasného varovania Európskej únie pred NPL); monitorovať a riešiť užívanie viacerých látok, ktoré je čoraz bežnejšie a môže mať škodlivé účinky na zdravie; vytvoriť sieť forenzných a toxikologických laboratórií na podporu výmeny informácií o nových trendoch a vývoji a na školenie národných forenzných expertov na drogy; rozvíjať a propagovať intervencie založené na dôkazoch a osvedčené postupy; poskytovať výskum a podporu v otázkach súvisiacich so zdravím, ako aj s trhmi s drogami a ponukou drog; podporovať nezávislé hodnotenie a rozvoj politík založených na dôkazoch; zohrávať významnejšiu medzinárodnú úlohu a podporovať Európsku úniu v protidrogovej politike na multilaterálnej úrovni; posilniť úlohu národných kontaktných miest s cieľom zabezpečiť, aby členské štáty boli schopné poskytovať agentúre relevantné údaje týkajúce sa drog.^[15]

Z uvedených skutočností v princípe plynie, že ciele Európskej únie nie je možné uspokojivo dosiahnuť na úrovni členských štátov, ale z dôvodov rozsahu a dôsledkov činnosti ich možno lepšie dosiahnuť na úrovni Únie. Tieto opatrenia boli prijaté v súlade so zásadou subsidiarity a v súlade so zásadou proporcionality.

Záver

To, že nelegálne drogy vnikli do života našej spoločnosti, neznamená, že by sme mali rezignovať a prestať hľadať účinné prostriedky, ktoré by nám ako spoločnosti pomohli znižovať ponuku a dopyt. Najväčšie negatívum drog pre spoločnosť spočíva v tom, že ich užívanie rozkladá prirodzené sociálne väzby, spôsobuje zdravotné problémy a plodí ďalšiu nadväzujúcu kriminalitu.

Rezort školstva Slovenskej republiky identifikoval niekoľko problémov v oblasti užívania drog u detí a mládeže. V prvom rade pitie alkoholu mladých do 18 rokov, binge drinking (tzv. nárazové pitie), a s tým súvisiace zvýšenie intenzity pitia – aj u dievčat. V súvislosti s užívaním marihuany, 60% študentov stredných škôl opakovane uvádzalo, že ich kamaráti fajčia marihuanu (od roku 2002 do 2018 nad 60%). Taktiež rástlo percento žiakov a študentov, u ktorých učitelia zistili, že boli pod vplyvom alkoholu počas vyučovania a v neposlednom rade bola identifikovaná chýbajúca systémová podpora vzdelávania a realizovania overených preventívnych programov učiteľmi.^[16]

V závere príspevku je vhodné poukázať na alarmujúcu situáciu, ktorá sa za posledné roky vyvinula v súvislosti s NPL v Spojených štátoch amerických. Farmaceutický fentanyl je syntetický opioid schválený na liečbu silnej bolesti, zvyčajne bolesťach súvisiacich s liečbou rakoviny. Farmaceutický fentanyl je 50

až 100-krát účinnejší ako morfin. Predpisuje sa vo forme transdermálnych náplastí alebo pastiliek. Väčšina nedávnych prípadov predávkovania a úmrtí súvisiacich s fentanylom v Spojených štátoch však súvisí s nelegálne vyrobeným fentanylom. Často býva miešaný s heroínom a/alebo kokaínom ako kombinovaný produkt, či už s vedomím užívateľa alebo bez neho, s cieľom zvýšiť jeho euforické účinky. Počet úmrtí na predávkovanie sa v posledných rokoch prudko zvýšil, najmä v dôsledku prílevu fentanylu a jeho miešaním do iných nelegálnych drog. Úrad Spojených štátov pre kontrolu obchodu s drogami (z ang. United States Drug Enforcement Administration alebo DEA) minulý rok zaistil viac ako 58,4 milióna falošných tabletiiek s obsahom fentanylu a viac ako 13 000 kilogramov fentanylového prášku. Zaistenia v roku 2022 predstavujú viac ako 387,7 miliónov smrteľných dávok fentanylu. Úrad odhaduje, že viac ako 40% nelegálnych tabletiiek obsahuje potenciálne smrteľné dávky fentanylu. Ďalej, pri analýze tabletiiek na predpis s prímiesou fentanylu, DEA zistil, že šesť z každých desiatich obsahuje potenciálne smrteľné dávky. V 12-mesačnom období, ktoré sa skončilo v januári 2023, podľa údajov Centra pre kontrolu a prevenciu chorôb predávkovanie drogami zabilo viac ako 107 000 osôb v celej krajine. Viac ako dve tretiny týchto úmrtí sa týkali syntetických opioidov, predovšetkým fentanylu.^[17]

Čo sa týka Slovenskej republiky, spoločnosť čelí ďalším výzvam a zmenám. Pôvodná orientácia drogovo závislých osôb na opiáty sa po roku 2000 výrazne zmenila. K najčastejšie zneužívaným omamným a psychotropným látkam v hodnotenom období rokov 2013-2020 na území SR patrila marihuana a látky so stimulačným účinkom, najmä metamfetamín, teda drogy syntetického charakteru. Prejavil sa taktiež aj rastúci záujem konzumentov o užívanie kokaínu.

Vzhľadom na uvedené zistenia je dôležité sa sústrediť na realizáciu kvalitných preventívnych programov prevencie. Šesť až desaťmesačné odsunutie prvého kontaktu s legálnou drogou, alebo s prvým zážitkom jej farmakologického účinku, môže prinajmenšom odsunúť aj začiatok užívania nelegálnej drogy a hrať ochrannú úlohu, a naopak, skorší začiatok s legálnou drogou môže zohrať úlohu pri navodení vyššej zraniteľnosti voči nelegálnej droge.^[18]

V práci sú uvedené základné teoretické modely prepojenia drog a kriminality: kriminalita vedie k drogám, drogy vedú ku kriminalite, drogy a kriminalita sú korelované prostredníctvom spoločného výskytu, drogy a kriminalita sú sprostredkované celým radom ďalších premenných a majú spoločnú príčinu. V praxi je niekedy platný každý model a možno ho uplatniť na niektoré podskupiny populácie páchatel'ov užívajúcich drogy alebo na niektoré druhy trestnej činnosti súvisiacej s drogami. Je dôležité si uvedomiť, že vzťah medzi drogami a kriminalitou môže byť dynamický a môže sa v priebehu času meniť aj u tej istej osoby.

V závere pre zhodnotenie nadobudnutých poznatkov treba uviesť, že existuje celý rad faktorov a stimulov, ktoré vedú ľudí k páchaniu trestnej činnosti a užívaniu drog. Popritom páchatel'ov síce môžu charakterizovať určité spoločné vlastnosti alebo okolnosti, avšak nie nevyhnutne. Trestná činnosť môže byť páchaná rôznymi spôsobmi alebo za rôznych okolností, ktoré môžu vyjadrovať špecifickú súvislosť medzi drogami a trestnou činnosťou. Reakcie na riešenie drogovej kriminality preto musia byť komplexné, diferencované a ciele. V boji proti drogovej kriminalite by mala výrazne napomôcť aj spomenutá nová legislatíva na európskej úrovni.

Pochopenie súvislostí medzi drogami a kriminalitou nemá len teoretický význam, ale má hlboké dôsledky pre veci verejné, pretože znalosť týchto súvislostí určuje, ako spoločnosť reaguje na

kriminalitu súvisiacu s drogami. Preto je potrebné v územných podmienkach Európskej únie podporovať výskum prepojenia drog a kriminality a jeho rôznych prejavov s cieľom určiť, ako znížiť kriminalitu súvisiacu s drogami. Dôležitým sa javí najmä prevencia, znižovanie dopytu a ponuky po drogách, tak vnútroštátna ako aj nadnárodná osвета.

V konečnom dôsledku je cieľom vytvorenie rovnováhy medzi represívnymi a preventívno-terapeutickými opatreniami tak, aby sa chránilo a zvyšovalo blaho spoločnosti a jednotlivcov, chránilo verejné zdravie, poskytoval vysoký stupeň bezpečnosti pre širokú verejnosť a zabezpečil multidisciplinárny, integrovaný, vyvážený a faktami podložený prístup k drogovej problematike.^[19]

Použité informačné zdroje

Dianiška, G. – Strémy, T.-Vráblová, M. a kol., Kriminológia, Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, 405 s., ISBN 978-80-7380-620-0;

Heretik, A., Forezná psychológia, Bratislava: Lindeni, 2019, 608 s., ISBN 978-80-566-1213-2;

Bennett, T. and Holloway, K., Disaggregating the relationship between drug misuse and crime, The Australian and New Zealand Journal of Criminology, Vol. 38(1), 2005. [online], 2007, [cit.2023-9-9], Dostupné na

internete: https://www.researchgate.net/publication/325681061_Disaggregating_the_relationship_between_drug_misuse_and_crime ;

Komárek, L., Provazník, K.: Ochrana a podpora zdravia, 1. vydání, 3. lékařská fakulta UK, Praha, 2011, [online], [cit.2023-9-9], Dostupné na internete: https://szu.cz/wp-content/uploads/2023/02/cindi_ochrana_a_podpora_zdravi.pdf ;

White, H. R. and Gorman, D. M., Dynamics of the drug-crime relationship, Criminal Justice 2000, Vol. 1, The nature of crime: continuity and change, US Department of Justice, Washington DC, 2000, [online], 2007, [cit.2023-9-9], Dostupné na internete: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/dynamics-drug-crime-relationship> ;

Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2023/1322 z 27. júna 2023 o Agentúre Európskej únie pre drogy (EUDA) a o zmene nariadenia (ES) č. 1920/2006. In Úradný vestník Európskej únie L 166/6. 30.6.2023, s. 1 – 42. [online]. [cit.2023-9-11]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX:32023R1322> ;

Council of the EU and the European Council, EU drugs policy [online], 2023 [cit.2023-9-10]. Dostupné na internete: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-drugs-policy/> ;

Drugs and crime — a complex relationship [online], 2007, [cit.2023-9-10], Dostupné na internete: https://www.emcdda.europa.eu/html.cfm/index36331EN.html_en ;

Drug users and the law in the EU [online], 2002, [cit.2023-9-10], Dostupné na internete: https://www.emcdda.europa.eu/html.cfm/index33475EN.html_en ;

European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, European Drug Report 2023: Trends and Developments, [online], 2023, [cit.2023-9-9], Dostupné na internete: https://www.emcdda.europa.eu/publications/european-drug-report/2023_en ;

Fentanyl Prevention And Awareness Day Resolution Unanimously Passes Senate [online], 2023, [cit.2023-9-10], Dostupné na internete: <https://www.grassley.senate.gov/news/news-releases/fentanyl-prevention-and-awareness-day-resolution-unanimously-passes-senate> ;

Hodnotiaca správa o plnení úloh vyplývajúcich z Národnej protidrogovej stratégie SR za obdobie rokov 2013 – 2020 [online], 2021, [cit.2023-9-10], Dostupné na internete: https://www.emcdda.europa.eu/drugs-library/ministry-health-slovakia-2021-evaluation-slovakias-national-anti-drug-strategy-2013-20_en ;

Národná protidrogová stratégia Slovenskej republiky na obdobie rokov 2021 – 2025 s výhľadom do roku 2030 [online], 2021, [cit.2023-9-10], Dostupné na internete: <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/attachments/14283/Ministry%20of%20Health%2C%20Slovakia%20%282021%29%20Slovakia%27s%20National%20Drug%20Strategy%202021-25%2C%20horizon%202030.pdf> ;

New legislation grants Europe stronger powers to tackle current and future drug problems, EMCDDA begins one-year transition period to prepare for new future [online]. [cit.2023-9-11]. Dostupné na internete: https://www.emcdda.europa.eu/news/2023/6/new-legislation-grants-europe-stronger-powers-tackle-current-and-future-drug-problems_en ;

Spotlight on... Fentanils and other new opioids [online], 2021, [cit.2023-9-11], Dostupné na internete: https://www.emcdda.europa.eu/spotlights/fentanils-and-other-new-opioids_en .

Poznámky pod čiarou

^[1] Komárek, L., Provazník, K., *Ochrana a podpora zdraví*, 1. vydání., 3. lékařská fakulta UK, Praha, 2011., [online], s. 65 [cit.2023-9-9], Dostupné na internete: https://szu.cz/wp-content/uploads/2023/02/cindi_ochrana_a_podpora_zdravi.pdf

^[2] European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, *European Drug Report 2023: Trends and Developments*, [online], 2023, [cit.2023-9-9], Dostupné na internete: https://www.emcdda.europa.eu/publications/european-drug-report/2023_en

^[3] Hodnotiaca správa o plnení úloh vyplývajúcich z Národnej protidrogovej stratégie SR za obdobie rokov 2013 – 2020, s. 6 [online], 2021, [cit.2023-9-10], Dostupné na internete: https://www.emcdda.europa.eu/drugs-library/ministry-health-slovakia-2021-evaluation-slovakias-national-anti-drug-strategy-2013-20_en

^[4] Spotlight on... Fentanils and other new opioids [online], 2021, [cit.2023-9-11], Dostupné na internete: https://www.emcdda.europa.eu/spotlights/fentanils-and-other-new-opioids_en

^[5] Hodnotiaca správa o plnení úloh vyplývajúcich z Národnej protidrogovej stratégie SR za obdobie rokov 2013 – 2020 s. 8 [online], 2021, [cit.2023-9-10], Dostupné na internete: https://www.emcdda.europa.eu/drugs-library/ministry-health-slovakia-2021-evaluation-slovakias-national-anti-drug-strategy-2013-20_en

^[6] Dianiška, G. – Strémy, T.-Vráblová, M. a kol., *Kriminológia*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2016., s. 277

[7] Drug users and the law in the EU [online], 2002, [cit.2023-9-10], Dostupné na internete:

<https://www.emcdda.europa.eu/html.cfm/index33475EN.html> en

[8] Drugs and crime — a complex relationship [online], 2007, [cit.2023-9-10], Dostupné na internete:

<https://www.emcdda.europa.eu/html.cfm/index36331EN.html> en

[9] Heretik, A., Forezná psychológia, Bratislava: Lindeni, 2019, s. 302

[10] Bennett, T. and Holloway, K., *Disaggregating the relationship between drug misuse and crime*, The Australian and New Zealand Journal of Criminology, Vol. 38(1), 2005, s. 117 [online], 2007, [cit.2023-9-9], Dostupné na

internet: https://www.researchgate.net/publication/325681061_Disaggregating_the_relationship_between_drug_misuse_and_crime

[11] White, H. R. and Gorman, D. M., Dynamics of the drug-crime relationship, Criminal Justice 2000, Vol. 1, The nature of crime: continuity and change, s. 151–218, US Department of Justice, Washington DC, 2000. [online], 2007, [cit.2023-9-9], Dostupné na internete: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/dynamics-drug-crime-relationship>

[12] Council of the EU and the European Council, EU drugs policy [online], 2023 [cit.2023-9-10].

Dostupné na internete: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-drugs-policy/>

[13] Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2023/1322 z 27. júna 2023 o Agentúre Európskej únie pre drogy (EUDA) a o zmene nariadenia (ES) č. 1920/2006. In Úradný vestník Európskej únie L 166/6. 30.6.2023, s. 1 – 42. [online]. [cit.2023-9-11]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX:32023R1322>

[14] Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2023/1322 z 27. júna 2023 o Agentúre Európskej únie pre drogy (EUDA) a o zmene nariadenia (ES) č. 1920/2006. In Úradný vestník Európskej únie L 166/6. 30.6.2023, s. 1 – 42. [online]. [cit.2023-9-11]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX:32023R1322>

[15] New legislation grants Europe stronger powers to tackle current and future drug problems, EMCDDA begins one-year transition period to prepare for new future [online]. [cit.2023-9-11].

Dostupné na internete: <https://www.emcdda.europa.eu/news/2023/6/new-legislation-grants-europe-stronger-powers-tackle-current-and-future-drug-problems> en

[16] Národná protidrogová stratégia Slovenskej republiky na obdobie rokov 2021 – 2025 s výhľadom do roku 2030 [online], 2021, [cit.2023-9-10], Dostupné na internete:

<https://www.emcdda.europa.eu/system/files/attachments/14283/Ministry%20of%20Health%2C%20Slovakia%20282021%29%20Slovakia%27s%20National%20Drug%20Strategy%202021-25%2C%20horizon%202030.pdf>

[17] Fentanyl Prevention And Awareness Day Resolution Unanimously Passes Senate [online], 2023,

[cit.2023-9-10], Dostupné na internete: <https://www.grassley.senate.gov/news/news-releases/fentanyl-prevention-and-awareness-day-resolution-unanimously-passes-senate>

[18] Hodnotiaca správa o plnení úloh vyplývajúcich z Národnej protidrogovej stratégie SR za obdobie rokov 2013 – 2020 s. 28 [online], 2021, [cit.2023-9-10], Dostupné na internete: https://www.emcdda.europa.eu/drugs-library/ministry-health-slovakia-2021-evaluation-slovakias-national-anti-drug-strategy-2013-20_en

[19] Národná protidrogová stratégia Slovenskej republiky na obdobie rokov 2021 – 2025 s výhľadom do roku 2030 [online], 2021, [cit.2023-9-10], Dostupné na internete: <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/attachments/14283/Ministry%20of%20Health%2C%20Slovakia%20%282021%29%20Slovakia%27s%20National%20Drug%20Strategy%202021-25%2C%20horizon%202030.pdf>